

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Інна Кравцова

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри початкової освіти,
Криворізький державний педагогічний університет,
E-mail: adamivnainna@ukr.net

Аліна Кравцова

кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри початкової освіти,
Криворізький державний педагогічний університет,
E-mail: kravaluya@gmail.com

Доповідь розкриває важливі аспекти формування емоційної культури у дітей з особливими освітніми потребами молодшого шкільного віку.

Актуальність поставленої проблеми серед дітей з особливими освітніми потребами пов'язана насамперед, з тим що чисельність підростаючого покоління, яке потребує корекційного навчання, неухильно зростає. На сьогодні таких дітей в Україні нараховується понад 1 млн., що становить 12 % від загальної чисельності дітей у країні. При цьому інклюзивною освітою охоплено лише 5 % дітей з інвалідністю.

Проблема освіти дітей з особливими освітніми потребами в Україні регулюється законодавством, базується на Конституції України та складається із Закону України «Про освіту» [1].

Серед наукових досліджень, де висвітлюються різні аспекти роботи з дітьми, які мають особливі потреби в інтегрованому освітньому середовищі, особливий інтерес мають наукові розробки М. Андрєєвої, Ю. Богінської, А. Колупаєвої, О. Рассказової, М. Чайковського, які акцентують увагу педагогів на важливості формування емоційної культури у дітей в умовах інклюзивного навчання [5, с. 64].

«Культура» – термін багатозначний та багатоаспектний, умовно це генетичний код суспільства, друга штучна природа людини. Саме вона створює середовище для існування і спілкування кожного окремого індивідуума й суспільства загалом, визначає умови щодо цілісності, ідентичності, спроможності до самоусвідомлення, розвитку та самовдосконалення громадян [4, с. 15].

Усвідомлення емоційної культури як процесу соціалізації особистості безпосередньо вказує на те, що вона включає почуття, знання та інтереси, переконання й потреби, уміння й здібності для продуктивної діяльності та спілкування. Соціальне життя індивідуума з особливими освітніми потребами, передбачає, великий діапазон почуттів та їхніх відтінків, способів емоційного реагування на різні події, ставлення до людей і довколишньої дійсності; визначення цілей та бажань з точки зору емоційного навантаження; формулювання думок, ідей щодо оптимізації сприйняття навколишнього світу в різних проявах, духовному й матеріальному багатстві.

Науково доведено, що емоційна система дитини, як одна з найскладніших (будь-яка емоційна реакція мобілізує всі механізми психофізіології), насамперед є об'єктом досліджень із психології (П. Анохін, В. Вілюнас, Л. Виготський, О. Запорожець, К. Ізард, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Якобсон) [2].

У довідковій літературі з психології емоції (від лат. *emoveo* – «збуджую», «хвилюю») трактують як «психічне віддзеркалення у формі безпосереднього пристрасного переживання

життєвого змісту явищ і ситуацій, спричиненого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта» [5, с. 65].

Розглянувши наукові аспекти формування емоційної культури у дітей з особливими освітніми потребами, молодшого шкільного віку, можемо стверджувати, що емоційну культуру трактують як багатокомпонентну особистісну структуру, складові якої визначають залежно від пріоритетів науковця або провідного діяча. Так, В. Сухомлинський, пов'язуючи емоційну сферу людини з морально-етичними нормами, до ознак емоційної культури відносить такі: культуру відчуттів і сприйняття, культуру слова й емоційних станів; емоційну сприйнятливість світоглядних і моральних ідей, принципів, істин. Педагог, у своїх працях, неодноразово, висвітлював важливий аспект формування емоційної культури у дітей початкової школи, наприклад, в оповіданні «Глуха дівчинка» (2 клас).

Учений Т. Пашко акцентує увагу на особистісних якостях та психіці індивідуума. На його думку, структурними компонентами формування емоційної культури у дітей з особливими освітніми потребами є такі:

- когнітивний – знання сутності емоцій людини, факти щодо визначення природної емоційності індивідуума; знання способів формування навичок самоконтролю та саморегуляції, накопичення певного емоційного досвіду;
- емпатійний – уміння співпереживати, розуміти почуття інших, причини їх виникнення; емоційна чутливість, повага до почуттів інших. До складу цього компонента належать прагнення до прекрасного, бажання дарувати радість іншим, позитивне сприйняття світу загалом;
- рефлексивний – уміння розуміти свої емоції, пояснити причини їхньої появи; сформовані навички аналізувати будь-які прояви свого емоційного життя відповідно до набутих знань і досвіду;
- мотиваційний – наявність актуальної потреби в самоорганізації особистісних переживань, прагнення до стабільного та яскравого життя. Цей компонент зумовлюють переважно змістом емоційної складової ідеалу особистості;
- регулятивний – уміння управляти власними емоціями, визначати причини ускладнень у певних життєвих ситуаціях, які викликають негативні емоції, знаходити шляхи зміни життєвих обставин, викликати позитивні емоції, визначати стратегію і тактику власних дій, які мають забезпечити нормальний емоційний стан [4, с. 16].

Емоційна культура у дітей з особливими освітніми потребами є, насамперед, поєднанням емоційної компетентності й емоційної грамотності, де перша передбачає знання про емоції, емоційні типи, емоційні реакції у зв'язку з навичками їхнього визначення та аналізу, а друга – цілеспрямоване підвищення емоційної компетентності. Визнаючи необхідність виховання в інклюзивному середовищі, свідомого емоційного реагування на певні події, а також важливість соціальної спрямованості виховного процесу, пов'язують результативність виховання з формуванням соціокультурного, поведінкового, мотиваційного й етико-морального компонентів, які, на її думку, мають демонструвати:

- наявність емоційних реакцій щодо соціокультурних норм;
- свідомість емоційного реагування;
- відповідність емоцій вимогам до себе;
- відповідність емоційного реагування віковим особливостям [3].

О. Кулева зауважує, що структура емоційної культури у дітей початкової школи в умовах інклюзивної освіти, містить шість компонентів: мотиваційно-ціннісний (розуміння ролі та значення емоцій у світі; інтерес до сфери емоцій як стимул задоволення особистих потреб; прагнення проявити себе емоційно); емоційно-тезаурусний (обсяг знань про емоції та особливості їхніх проявів; способи й механізми емоційної регуляції; розуміння та вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в емоційній поведінці); діяльнісно-поведінковий (уміння адекватно проявляти емоції; усвідомлення результату взаємодії за її характером;

уміння розпізнавати емоції власні та інших людей; уміння утримуватися від вияву негативних емоційних реакцій, емпатійність); оцінно-регулятивний (самооцінювання, самоконтроль емоційної поведінки; контроль власної діяльності щодо результату; уміння контролювати бурхливі емоції, бажання та вміння утриматися від конфлікту; спроможність до рефлексії; аналіз, порівняння результату діяльності з прогнозом та корекція) [4, с. 79].

Формування емоційної культури у дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти, у світлі сучасного розвитку суспільства, передусім є можливістю соціалізації дітей в мовах загальноосвітніх закладах з нерізко вираженими вадами психофізичного розвитку, які мають мовленнєві відхилення, зниження слуху чи зору, нескладні опорно-рухові вади, порушення емоційно-вольової сфери, за умови фахового психолого-педагогічного супроводу, які цілком можуть засвоювати культурний досвід у середовищі здорових однолітків.

Отже, емоційна культура – інтегративне, динамічне, особистісне утворення, яке забезпечує свідому реалізацію соціально схвалюваної адекватної емоційної поведінки з метою оптимізації соціальної комунікації та взаємодії. Високий рівень сформованості емоційної культури у дітей з особливими освітніми потребами, дозволяє їм адекватно сприймати й розуміти емоції та почуття інших людей, володіти навичками адекватної емоційної поведінки, розуміти причинно-наслідкові зв'язки щодо власних учинків та емоційних проявів, що є запорукою успіху у процесі соціалізації та адаптації до освітнього середовища.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р., № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 31.10.2022).
2. Коломоєць Т. Г. Взаємодія фахівців і батьків дітей з ООП в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання колекційної освіти. Сер. Педагогічні науки* : зб. наукових праць. 2019. Вип. 14. URL: <http://aqce.com.ua/vipusk-n14-2019/kolomojec-tg-vzajemodija-fahivciv-i-batkiv-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami.html> (дата звернення: 31.10.2022).
3. Колупаєва А. А. Стратегічні вектори змін та трансформацій в освіті дітей з особливими потребами за часів незалежності в Україні. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови* : зб. наукових праць. 2017. Вип. 13. С. 12–18. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/711355/1/.pdf> (дата звернення: 31.10.2022).
4. Огаренко І. В. Особливості прояву емоцій у молодшому шкільному віці. *Сучасна психологія: актуальність проблеми й тенденцій розвитку* : матеріали міжрегіон. наук. практ. конф., 28 січ. 2011 р. Запоріжжя : КПУ, 2011. С. 15–17.
5. Чумакова А. А. Емоційна культура як педагогічний феномен: підходи, поняття, структура. *Вісник Запорізького національного університету. Сер. Педагогічні науки*. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. № 1 (31). С. 63–71.